

Z těch jsme měli příležitost zmínit se o některých představitelích hnutí Katolické moderny. Z osobností politického, hospodářského a spolkového života, ať již šlo – a to v první řadě – o osobnosti z církevních kruhů, anebo o laiky, chceme připomenout jenom oba představitele dvou základních proudů: katolicko-národního a modernisticky-reformního. Je to na jedné straně Jan Šrámek, dlouholetý funkcionář lidové strany, známý i z dění po roce 1945, a na straně druhé Rudolf Farský, zakladatel Československé církve husitské. O dalších osobnostech si lze učinit přehled v podrobném jmenném rejstříku.

Lze konstatovat, že náročný grantový úkol se Markovou publikací podařilo uzavřít velmi zdařile. Vzniklo dílo, které jako základní příručka k dějinám politického katolicismu a katolického modernismu v Čechách a na Moravě přelomu 19. a 20. století bude jistě sloužit po řadu let.

LADISLAV SOLDÁN

Milan Kováč
 – Arne B. Mann (eds.),
Boh všetko vidí. Duchovný svet Rómov na Slovensku / O del sa dikhel. Romano pařaviben pre Slovensko,
 Bratislava: Chronos 2003, 346 s.

Problematika romské menšiny a menšin obecně patří v obou zemích bývalého Československa k celospolečensky frekventované problematice. Porevoluční záplava publikací zaměřených na „romskou otázku“ ovšem často přináší i práce nekvalitní, stejně jako díla, jejichž zájem není primárně vědecký či osvětový, ale politický. Mezi odbornými publikacemi pak výšku lafky doposud držely jednak práce historické, reprezentované zejména studii vyšlymi z pera A. Jurové, a práce romistické, zaměřené na oblast jazykovou (nepomi-

nutelnou skutečností je přitom fakt, že na tomto poli udává takt jak v Česku, tak na Slovensku „pražská škola“ Mileny Hübschmannové). Co se týče práce etnologů, nelze se zbavit dojmu, že jejich úsilí dosáhlo zenitu publikací E. Horváthové *Cigáni na Slovensku* (Bratislava: Slovenská akadémia vied 1964), a nebýt statí E. Marušákové, A. B. Manna, M. Dubayové a I. Radičové, dalo by se patrně v této oblasti již po léta hovořit takřka o publikačním vakuu odborně fundovaných prací. Domníváme se přitom, že jedním ze základních důvodů této situace je absence terénních výzkumů. V této perspektivě pak nelze než kladně hodnotit fakt, že právě terénní výzkum tvoří metodologické podloží (kromě úvodní studie) všech statí obsažených v recenzovaném sborníku. Výzkumný tým složený z etnologů a religionistů, pod vedením M. Kováče, který celý projekt „Religiozita slovenských Romů“ řídil, a pod odbornou garancí A. B. Manna, provedl terénní šetření založené na kombinaci etnologických a religionistických metod v 16 lokalitách vybraných tak, aby výzkum jednak pokryl většinu regionů s výrazným romským osídlením (Spiš, Šariš, Abov, Horehronie, Záhorie, Trnavsko, Nitriansko), jednak reprezentoval všechna významnější věrovyznání Romů (od římského katolicismu, přes katolicismus řecký, evangelické sbory, kalvinisty, až po nová náboženská hnutí). Dalším významným pozitivem a patrně největším přínosem celého sborníku je potom fakt, že se jedná o první publikaci, která se výhradně a systematicky zaměřuje na problematiku religiozity Romů na Slovensku. Jednou z mála „vad na kráse“ celé publikace je ovšem nevyrovnanost odborné kvality a nejednotnost interpretačních paradigmat zahrnutých studií, stejně jako absence závěrečného shrnutí a zobecnění výsledků jednotlivých rozpracovaných témat. Otázkou pak zůstává, zda převod do romštiny opravdu nalezne své čtenáře a zda se tedy vynaložené finanční prostředky a námaha kryjí s užžitnou hodnotou tohoto počínu.

Úvodní stať Milana Kováče a Arne B. Manna „Rómovia a viera“ provází čtenáře ve zkratce „romskými dějinami“ od odchodu jejich předků z Indie až do současnosti

se zřetelem k jejich religiózní stránce. „Počátky“ romské víry autoři dávají do spojitosti s hinduistickým náboženstvím a kastovním systémem, které předkové Romů v Indii pravděpodobně sdíleli. První významnou zastávku na cestě romskými náboženskými dějinami autoři dělají v Persii, kde se tyto skupiny setkaly s manicheismem a jeho dualistickým pojetím světa, které podle pisatelů statí trvale ovlivnilo charakter romské religiozity. Právě vazbou na manicheismus je zde také vysvětlován původ označení *Cigán*, které je odvozeno od řeckého termínu *Atsinganoi*, jímž byli v Byzanci vyznavači manicheismu označováni. Tento pozoruhodný výklad je bohužel předkládán jako teze a není nijak výrazně doložen. Původ druhého z nejužívanějších termínů pro označení romských skupin – *Gypsies* a jeho varianty pak autoři „tradičně“ vyvozují z legendy o egyptském původu, kterou se Romové prezentovali ve středověké Evropě, kde se postupně identifikovali s křesťanstvím. Křesťanství se tak stalo jednou z nejvýznamnějších složek romské religiozity, která v tomto postavení přetrvává až do současnosti, přičemž většina „specifick“ romské víry se tím přesunula do polohy transformací jeho kanonické podoby.

Co se týče religiozity romských skupin usazených na slovenském území, autoři poukazují na skutečnost, že množství charakteristických rysů jejich víry je tvořeno zakonzervovanými praktikami a představami, které zhruba ještě před 50 lety převládaly i u většinové společnosti. Upozorňují však zároveň, že některá z těchto specifík (zejména silná akcentace reventanismu, výrazná funkce přísah a kleteb či mimořádný význam soch a obrazů svatých) jsou rysy, které v této poloze obdobu u většinové společnosti nemají a neměly ji ani v minulosti.

Závěrem pak autoři shrnují, že pro současný duchovní svět Romů je v současnosti nejcharakterističtější synkretismus, tedy schopnost „spojovat i to, co obyčejně považujeme za nespojitelné“ (s. 11), adaptabilita, neboť Romové „jsou i v duchovním životě mimořádně pružní“ (s. 11), a identita, neboť mnoho Romů odmítá identitu etnickou (z důvodů nízkého společenského sta-

tusu, který je s ní spojován) a nahrazuje ji identitou profesní či profesní, nebo je alespoň upřednostňuje. Tato skutečnost, ukazují pisatelé, je přítom v mnoha ohledech zapříčiněna nezájmem zejména katolické církve o své ovečky v řadách Romů, což mimo jiné způsobuje jejich otevřenost novým náboženským hnutím, která jim poskytují novou identitu na profesním základě, „identitu, v níž nacházejí potřebnou sebeúctu a jsou si s ‚bíлыми‘ spoluvěřícími ve všech aspektech rovni“ (s. 12).

První ze statí založených na konkrétních terénních výzkumech je článek Zuzany Palubové „Fenomén smrti v ľudovom náboženstve Rómov z okolia Trnavy a Nitry (obce Madunice, Lukáčovce, Čakajovce)“. Po stručném uvedení do problematiky lidového náboženství, jež je obecně charakterizováno synkretičností a jehož významnou komponentou je i náboženská subjektivita dotyčných osob, se autorka zabývá reflexí fenoménu smrti v představách, činnostech a jevech souvisejících s umíráním ve vybraných lokalitách. Komentovány jsou zejména sny a jiná znamení zvěstující přicházející smrt, představy o smrti a její personifikované podobě, vztah mezi světem živých a mrtvých se zřetelem ke hřbitovu a jeho ambivalentní pozici mezi nimi, dále představy o duši a její povaze, složení výbavy provázející zemřelého na onen svět, jež mu je vkládána do hrobu, a praktiky které se s tímto zvykem pojí. Poslední oddíl, doplněný osmi minipříběhy vybraných informantů, je věnován problematice revenantů (romsky *mule*, sg. *mulo*). Jednotlivé kapitoly mají deskriptivní povahu a jsou provázány řadou výpovědí jednotlivých informantů. Závěrem autorka konstatuje, že specifikum lidového náboženství Romů nespočívá ani tak v původnosti jevů, které tvoří jeho součást, ale spíše „v jejich intenzitě, frekvenci výskytu, výrazu ..., ve vnější podobě, resp. způsobu vyjádření a významu v daném společenství“ (s. 33). Další charakteristické rysy romské zbožnosti jsou pak dle pisatelky specifické pouze vzhledem k danému časovému období – jev, který byl v minulosti obecně rozšířen i u majoritní populace, se díky specifickým podmínkám u romských společenství udr-

žel, zatímco u majority nastal v dané oblasti posun. Důležitou úlohu v otázce specifčnosti romské religiozity tak sehrává zejména čas (s. 34).

Příspěvek „Rómske nové duchovné piesne v obci Rankovce“, jehož autorem je Jakub Mináč, je výsledkem výzkumu zvoleného fenoménu v lokalitě, která pro svou pestrost věrovyznání mezi Romy nemá mnoho obdov. Díky specifickým podmínkám se zde dnes mezi Romy setkáváme jak s římskými katolíky, tak s evangelíky a adventisty sedmého dne. Specifikem religiozity v této osadě je tedy spleť různých konfesion, která často vede k jejich vzájemnému prolínání, jakož i věroučným nejasnostem. Autor v tomto ohledu cituje informátora, který situaci komentuje tak, že „máme učení i z toho, i z toho, ... takže z toho kus, z toho kus“ (s. 40). Vedle tradičního romského písňového repertoáru se autor zaměřuje zejména na tzv. „romské nové duchovní písně“, vycházející na jedné straně z tzv. „rompopu“ a na straně druhé z tzv. „nových duchovních písní“ slovenských ovlivněných moderními hudebními styly (a někdy nazývanými též „sacropop“). Jejich repertoár sestává z písní různého původu, tematiky i užitého jazyka, jejichž pojítkem je „to, že je v tomto provedení zpívají výlučně Romové“ (s. 42). Autor v lokalitě nasbíral celkem 22 romských nových duchovních písní, které dělí na písně oslavné a na písně prosebné a žalostné. Hlavní úlohu obou druhů těchto písní přitom spatřuje ve zprostředkování náboženského zážitku, který také chápe jako hlavní důvod jejich zpívání. Přílohu textu tvoří 9 zaznamenaných písní ve slovensko-romské bilingvě.

Stať „Bôrka: Komunity, identity a náboženstvo v horehronskom pútnickom mieste“, jejímž autorem je Attila Kovács je jedinou studií ve sborníku založenou na výzkumu obce, v níž žijí a společně tvoří většinu příslušníci romské a maďarské menšiny. Po krátkém zamyšlení nad otázkou multiplicity identit místních Romů a krátkém zastavení u jejich náboženských představ, kdy autor konstatuje na jedné straně vřelý vztah Romů k instituci církve a jejím hodnotám, a na druhé pak hlubokou osobní zbožnost a víru, přechází k místnímu speci-

fiku – pouti. Bôrka je poutním místem širšího regionálního významu, které vedle Maďarů navštěvují i Slováci a Romové. Jak však autor dokládá, pout do Bôrky je „záležitostí především poutníků nepocházejících z obce“ (s. 64). Co se vlastní religiozní povahy pouti týče, uvádí dále autor, že „všechny etnické či náboženské skupiny a komunity v Bôrce mají k náboženské náplni poutě indiferentní (i když různě indiferentní) vztah“ (s. 65). Studie má tak poněkud nečekaný závěr – místní poutí není součástí náboženského života místních obyvatel.

Anina Botošová v příspěvku „Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička“ shrnuje výsledky svého terénního výzkumu v uvedené lokalitě, jejímž největším specifkem je skutečnost, že se jedná o čistě romskou obec s vlastní samosprávou. Romové v této obci se stejně jako značná část východoslovenských Romů hlásí k římskokatolické církvi, jejich víra se projevuje aktivní účastí na církevních svátcích, důraz je zde však kladen na individuální vztah k Bohu, který se uskutečňuje především každodenními modlitbami (a to i v romštině) a rozmluvami s Bohem. Klíčovou částí textu je rozbor několika prvků křesťanské víry (představa o Bohu, modlitba, poutí, svatba či pohřeb), ve kterých autorka na materiálu z terénu dokládá specifika romského chápání katolicismu. V příspěvku je věnován prostor také nábožensko-magickým praktikám (slib věrnosti), dále potom fenoménu uhranutí, víře v duchy zemřelých (*mule*) a nejružnějším magickým postupům obklopujícím zejména narození a smrt člověka. Autorka tak na příkladu jedné lokality ukazuje ovlivňování křesťanské vírouky magickými prvky, typické pro řadu romských komunit na Slovensku.

Skutečnost, že „v duchovní kultuře Romů mají dominantní postavení rodinné zvyky (obyčejně životního cyklu), které převažují nad komplexem kalendářních zvyků“ (s. 85), vede k tomu, že řada badatelů obrací svoji pozornost právě na pověry, zvyky a magické praktiky spojené s nejdůležitějšími okamžiky v životě, jako je narození a smrt. Arne B. Mann se v článku nazvaném „Magická ochrana novorođenca u Rómov

na Slovensku“ zaměřuje na období po narození dítěte, které je v očích obyvatel romských osad dobou nejchoulostivější, neboť dítě je během něho vystaveno působení zlých nadpřirozených sil. V této době hrozí dítěti jednak to, že jej rodičům jakási negativní bytost (její jméno se liší podle uvedených lokalit) vymění za dítě škaredé, zlé, nemocné apod. Tomu se dá předejít řadou ochranných opatření, definitivní odvrácení hrozby však nastává až v okamžiku, kdy je dítě pokřtěno. Kromě výměny hrozí dítěti také magické uhranutí, které způsobuje neklid, nevolnost, ale může dokonce vést až k úmrtí dítěte. Nejrozšířenějším prostředkem léčby uhranutí je „uhlíková voda“, jejíž používání je ve slovenských romských osadách rozšířeno téměř univerzálně. Autor na bohatém etnografickém materiálu dokládá množství podobných i rozdílných praktik používaných na ochranu novorozenců v řadě lokalit na Slovensku, upozorňuje však nejen na obdobné zvyky zaznamenané u Romů bulharských či polských, ale také na analogie těchto pověr a magických postupů s nimi spojených u většinové společnosti. Magická ochrana novorozence tedy podle A. B. Manna není výsledkem vnitřního vývoje, ale spíše odrazem několika staletí vzájemného ovlivňování mezi majoritní populací a romskými komunitami, přičemž u většinové společnosti se od podobných zvyků v posledních desetiletích postupně upouští, zatímco společenská izolace a periferní postavení většiny Romů na Slovensku umožňuje přetrvávání těchto obyčejů jako aktivní součásti života. Magickou ochranu novorozence tedy autor nepovažuje za specifikum romské kultury, ale za „součást širšího evropského kulturního okruhu“ (s. 96).

Danijsela Djurišičová se v příspěvku „Cirkev ako iniciátorka zmien v rómskej spoločnosti (možnosti a obmedzenia): Príklad z oblasti Bardejova“ věnuje popisu základní nábožensko-sociální situace, působení salesiánsů a vztahu Romů k Bohu a církvi v romské komunitě Poštárka v Bardejově. V lokalitě, která byla vytvořena v sedmdesátých letech sestěhováním Romů z jejich původního bydliště na okraji města, dnes žije asi 900 osob. Všichni se zde hlásí k římskokatolické církvi, k ostatním vyzná-

ním nemají vyhraněný vztah (pouze působení Svědků Jehovových zde ztroskotalo, Romové je z lokality „vyhnali“). Od devadesátých let působí na Poštárce salesiáni, kteří se věnují zejména práci s dětmi a mládeží, dospěli k nim jasně vymezený vztah nemají. Na závěr se autorka zamýšlí nad potřebou individuálního přístupu k řešení romské problematiky podle jednotlivých lokalit a nad úlohou církve v této dlouhodobé snaze.

Příspěvek Rastislava Pivoně „Negatívne sily, niektoré ich podoby a pôsobenie v živote Rómov (Na príklade troch obcí v okolí Hlohovca)“ je věnován západoslovenským obcím Žilkovce, Leopoldov a Madunice, jejichž obyvatelé, patřící do skupiny slovenských Romů, spojují vzájemné příbuzenské vztahy. Autor ve zkoumaných lokalitách zaznamenal prolínání víry v nadpřirozeno s jistou tendencí k racionalitě, jehož výsledkem je potom „praktický ateismus, který je rezignací na individuální a sociální projevy náboženství“ (s. 116). V intencích Lévy-Bruhla interpretuje chápání neštěstí a náhody v romských osadách jako působení magických sil, případně Božího hněvu (ten potom stíhá i všechny zrádce, kteří pravého Boha opustili a přestoupili k Svědkům Jehovovým). Představa zla a temných bytostí je spojována se ženami, často potom se ženami Neromkami, což podle autora odráží vnímání církve jako negativního a nebezpečného. Nebezpečí a negativní síly představují určité druhy zvířat (kočka, ropucha), osoby, které přicházejí často do styku s posvátným prostorem kostela či hřbitova, dále pak bezhlavý farář nebo mnich. Negativní magickou silou je nabit i určitý prostor (hřbitov) a čas (pátek, půlnoc). Autor popisuje příklady očarování a uhranutí, stejně jako způsoby, jak těmto hrozbám předejít či je vyléčit.

Staň Milana Kováče „Slnko pre spravodlivých: Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt“ je analýzou některých aspektů religiozity Romů ve dvou komunitách při obci Telgárt, známé jinak dosud živými lidovými tradicemi. Po krátkých zmínkách o každodenní zbožnosti nahrazující spirituální zkušenosti v církevním společenství spojené

s návštěvou kostela, pověrečných praktických spojených nejčastěji se záškodnou magií, představách o Bohu, jejichž nejcharakterističtějším rysem je jeho každodenní přítomnost a chápání obydli jako Božího stánku narahujícího Romům v jistém smyslu kostel, následuje pasáž o představách telgártských Romů o smrti a záhrobí. Její první část je věnována specifickému případu obywatelky jedné z komunit, která pravděpodobně prodělala klinickou smrt spojenou se zážitkem „návštěvy nebe“. Autor přitom zaznamenává výrazný dopad jejího svědectví na představy o záhrobí v obou romských komunitách. Druhou část této sekce pak tvoří záznam pohřebních praktik, které jsou výrazem představ o smrti a posmrtném životě, resp. o kontinuitě života.

Následující oddíl, tvořící v jistém smyslu těžiště stati, jsou věnovány specifickému fenoménu romské religiozity – přísahám, jejichž tematizace je zpracována ve formě stručné případové studie. Jednotlivé druhy přísah jsou klasifikovány (všední, sankční, ceremoniální, věrnostní) a popsány, přičemž autor nezůstává jen u deskripce a poukazuje na spojitost instituce přísah s konceptualizací pravdy a lži v daných komunitách a konstatuje, že zatímco bez nich by pravda mezi Romy byla „dost relativním pojmem“ (s. 138), právě Bohem sankcionované přísahy zde dodávají pojmu pravdy „takřka absolutní rozměr“ (s. 138). Z tohoto důvodu autor přísahy chápe jako bázi sociálního systému těchto společenství, představující „pevnou kostru partnerských a mezilidských vztahů, na niž se postupně, jako šlachy a svaly, napojuje vše ostatní“ (s. 144).

Studie Tatiány Podolinské nazvaná „Boh mezi vojnovými plotmi: Náboženská polarizácia v rómskej kolónii v Plaveckom Štvrtku“ nabízí pronikavou analýzu kořenů, vzniku a průběhu vnitřní polarizace romské osady a úlohy, jakou v tomto procesu sehrála náboženská víra. Dvě zneprátené části romské osady v Plaveckém Štvrtku jsou odděleny plotem, který zde vyrostl poté, co v lednu 2001 latentní konflikt mezi oběma stranami přerostl v otevřenou agresi. Autorka z výzkumného materiálu vyvozuje charakteristické znaky obou zneprátených

částí osady, které označuje jako „tradiční“ (příslušnost ke katolické církvi, přítomnost prvků tradiční romské víry, nižší sociální úroveň, patriarchální typ rodiny, negativní postoj k majoritnímu obyvatelstvu) a „progresivní“ skupinu (vyšší sociální úroveň, přijímání hodnot většinové společnosti a pozitivní postoj k ní, „matriarchální“ typ rodiny, ale zejména otevřenost novým náboženským proudům a odmítání magických praktik a pověr, které jsou součástí tradiční „romské víry“). Po otevřeném „vyhlášení války“ přerušily obě skupiny veškeré dosažité vztahy a vyvinuly řadu mechanismů na vymezení, obranu a ospravedlnění autonomie a správnosti názorů vlastní skupiny. Jedním z takových nástrojů byla konverze „progresivní“ skupiny od katolické církve nejdříve ke Svědkům Jehovovým, později k charismatickému sboru Slovo života a nakonec ke Křesťanskému sboru, což byl způsob, jak utvrdit skupinu v přesvědčení o jejím vyšším sociálním statusu. Tato postupná krystalizace nového náboženského přesvědčení jedné části osady zároveň vyhrtila konflikt s částí druhou, „tradiční“ a katolickou, do podoby ještě ostřejší. „Náboženská polarizace osady“ je tak, podle autorky, „zákonitým důsledkem celkové polarizace romské osady v Plaveckém Štvrtku, probíhající celá desetiletí“ (s. 161).

MAREK JAKOUBEK, LENKA BUDILOVÁ

Frédéric Lenoir, Setkávání buddhismu se Západem,

Praha: Volvox Globator 2002,
342 s.

Téma buddhismu na Západě a jeho stále vzrůstající obliba láká mnoho současných badatelů ke zkoumání dějin a hledání příčin a důsledků pronikání tohoto náboženství do okcidentálního prostředí. V češtině je z těchto poměrně četných prací dostupné jen velmi málo. První vlašťovkou se v tomto směru stala kniha Frédérica Lenoira,